

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA FRAZELOGIZMLARNING NAZARIY TAVSIFI

Bobonazarova Muxlisa Yomg'ir qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

bobonazarova0105@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14835604>

Annotatsiya

Ushbu tezis ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlarning nazariy tavsifi mavzusini qamrab oladi. Maqolada frazeologizm, uning tildagi o'rne va funksiyalari, shuningdek, frazeologizmning o'ziga xos xususiyatlari va turkumlari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Frazeologizmlar tilning boyligini aks ettirib, madaniy, tarixiy va ijtimoiy qatlamlarni o'zida mujassamlashtiradi. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar o'xshashliklar va farqlarga ega bo'lib, ularning semantik, sintaktik va leksik jihatlari til va madaniyatning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatadi. Tezisda frazeologizm turkumlari – idiomalar, maqollar va phrasal verb-lar kabi elementlar alohida tahlil qilinib, ularning har ikki tilda qanday ishlatilishi ko'rsatilgan. Shuningdek, frazeologizmlarning nutqdagi rolini, ularning ifodaviy kuchini oshirishdagi ahamiyatini hamda tarjima jarayonidagi qiyinchiliklari ko'rib chiqilgan. Tezis tilshunoslik va tarjima sohasidagi tadqiqotlar uchun muhim manba bo'lib, ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlarning o'xshashliklari va farqlari haqida yanada chuqurroq tushuncha hosil qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: frazeologizm, ingliz tili, o'zbek tili, idiomalar, maqollar, phrasal verb, semantika, sintaksis, leksika, madaniyat, tarjima, tillararo farqlar, frazeologik birliklar, ifodaviylik, tilshunoslik, adabiyot, madaniy tafovutlar.

Frazeologizm - bu ma'nosi so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri ma'nolaridan farq qiladigan, o'ziga xos butun bir birikma bo'lib, har bir so'zi o'z ma'nosini saqlamaydi. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar ko'pincha tillar o'rtasidagi madaniy, tarixiy va ijtimoiy farqlarni aks ettiradi. Bu tezisda ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlarning nazariy jihatlari tahlil qilinadi.

Frazeologizm deganda, ikki yoki undan ortiq so'zning o'zaro bog'lanishidan hosil bo'lgan va ma'nosi shu so'zlarning alohida ma'nolaridan farq qiladigan birikmalar tushuniladi. Frazeologizm tilning boyligini, til muhitini va uning tarixi bilan bog'liq ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni aks ettiradi. Frazeologizmlar tilning o'ziga xos mustahkam bir qismini tashkil etadi va uning vositasida xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi, urf-odatlar, qadriyatlar va hissiyotlari ifodalanadi.

Frazeologizmlar turkumlari:

1. **Idiomalar** – bu eng keng tarqalgan frazeologik birikmalar bo'lib, ularning ma'nosi so'zlarning alohida ma'nolaridan butunlay farq qiladi. Masalan, ingliz tilida “kick the bucket” (o'limga uchramoq), o'zbek tilida esa “ko'z ochib yumguncha” (tez orada) kabi iboralar mavjud.
2. **Proverbial frazeologizmlar** – bu xalq maqollaridan olingan frazeologizmlar bo'lib, ular ko'pincha umumiy hayotiy qonuniyatlarni ifodalaydi. Masalan, ingliz tilida “A bird in the hand is worth two in the bush” (qo'lga kiritilgan bir qush, butun o'rmonlik qushlardan qimmatroq) va o'zbek tilida “Bir og'iz so'z – ming taqdir” (to'g'ri so'zning kuchi) kabi misollar keltirilishi mumkin.

3. **Frazali fe'llar** – ingliz tilida juda ko'p uchraydigan frazeologik birikmalar bo'lib, unda yordamchi fe'l va asosan ma'nosi o'zgaradigan asosiy fe'l birikadi. Masalan, "give up" (taslim bo'lmoq), "break down" (buzilmoq) kabi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlarning leksik tarkibi va semantik strukturalari o'xshashliklar va farqlarni namoyon qiladi. Misol uchun, ingliz tilidagi "raining cats and dogs" (juda kuchli yomg'ir yog'ayotgan) iborasi o'zbek tilida "qor uchqunlayotgan" yoki "yomg'ir yog'ayotgan" tarzida ifodalangan bo'lishi mumkin. Har ikkala frazeologizmning ma'nosi bir xil bo'lsa ham, tasvirlangan obyektlar turlicha. Frazeologizmlar tilga xos tarixiy voqealar, ijtimoiy an'analarga asoslangan bo'lishi mumkin. Misol uchun, ingliz tilidagi "to bring home the bacon" (oilaviy bo'lish, uyga pul olib kelish) iborasi inglizlarning tarixi va madaniyatiga bog'liq bo'lib, o'zbek tilidagi "non topish" kabi iboralar o'zbek xalqining o'ziga xos hayot tarzini aks ettiradi. Frazeologizmlar ingliz va o'zbek tillarida sintaktik jihatdan farq qiladi. Masalan, ingliz tilida frazali fe'llar ko'p uchraydi, o'zbek tilida esa shunday iboralar ko'proq to'g'ri fe'l va modifikatorlar orqali ifodalanadi. Shuningdek, ingliz tilida "run out of" (birozdan keyin tugash) kabi iboralar o'zbek tilida "to'liq tugash" tarzida ifodalanishi mumkin.

Frazeologizmlar tilda faqat ma'nolarni ifodalashda emas, balki nutqning rang-barangligi va ifodaviyligini oshirishda ham katta rol o'ynaydi. Ular nafaqat so'zlashuvda, balki adabiyotda ham muhim ahamiyatga ega. Ingliz va o'zbek tillarida frazeologizmlar odamlarning hissiyotlarini, kayfiyatini, munosabatlarini yanada aniqroq ifodalash imkonini beradi. Frazeologik birliklar tilni jonli va rang-barang qiladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar tilning o'ziga xos xususiyatlarini, madaniy qadriyatlarini va xalqning dunyoqarashini aks ettiradi. Frazeologizm – bu nafaqat so'z birikmasi, balki bir tildagi odamlarning fikrlash tarzini, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni ifodalovchi qudratli vositadir. Har bir frazeologizm o'zida tilga xos tarixiy va madaniy qatlamlarni saqlaydi, bu esa uni o'rganishni qiziqarli va murakkab qiladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birikmalarning o'xshashliklari va farqlari tilshunoslikda keng qamrovli tadqiqotlar uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Masalan, ingliz tilida frazeologizmning ko'p qismi, ayniqsa, phrasal verb-lar, yordamchi fe'l va asosiy fe'lning kombinatsiyasi orqali yaratiladi. Bu, o'z navbatida, ingliz tilining sintaktik tuzilishini va uning o'ziga xos ifodalash uslubini namoyon etadi. O'zbek tilida esa frazeologizm asosan birlamchi va ikkilamchi fe'l va predloglar orqali tuziladi, bu tilning sintaktik jihatlarini boshqacha tarzda aks ettiradi.

Frazeologizmlar, shuningdek, xalqning madaniyatini o'zida mujassamlashtiradi. Ingliz tilidagi "to kill two birds with one stone" (ikki qushni bir tosh bilan urish) frazeologizmi va o'zbek tilidagi "bir o'q bilan ikki qushni urish" iborasi o'xshash bo'lsa ham, bu iboralar faqat madaniy kontekstda o'zining haqiqiy ma'nosini anglatadi. Ularning ishlatilishi ikki xalqning o'xshash mehnat va hayot tarzlarini ko'rsatadi, lekin har bir frazeologizmni o'z madaniyati va tarixiy tajribasiga mos ravishda tushunish zarur.

Frazeologizmlar tilda nafaqat ma'noni to'g'ri ifodalash, balki tilning estetik va ifodaviy imkoniyatlarini kengaytirish uchun ham xizmat qiladi. Tilni boy va rang-barang qilishda frazeologizmlar o'zgacha rol o'ynaydi, chunki ular so'zlashuvda va yozuvda o'ziga xos ifoda vositalarini yaratadi. Masalan, ingliz tilidagi "a penny for your thoughts" (fikringizni aytib bering) yoki o'zbek tilidagi "so'zingizni ayting" iboralari nafaqat oddiy so'zlardan iborat bo'lib,

balki nutqning ko'proq tasviriy va ifodaviy shaklini yaratadi. Bu frazeologizmlar nutqni yanada jonli, mazmunli va hissiy jihatdan boy qiladi.

Shu bilan birga, frazeologizmlar tilni o'rganishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Tilshunoslar va tarjimonlar frazeologizmlarni o'rganish orqali biror tildagi madaniy va tarixiy xususiyatlarni yaxshiroq tushunishlari mumkin. Har bir frazeologizmni tahlil qilish, uning tarixini, kelib chiqishini va ishlatilish kontekstini aniqlash – bu tilshunoslikning bir qismi sifatida qimmatli ma'lumotlarni beradi.

Natijada, ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlarni o'rganish, har ikki xalqning madaniyati, urf-odatlarini va dunyoqarashlarini yanada chuqurroq tushunishga imkon yaratadi. Bu frazeologizmlar, ularning o'xshashliklari va farqlari orqali, til va madaniyatni taqqoslash, tilda yuz berayotgan o'zgarishlarni kuzatish va xalqning tarixiy tajribalarini aks ettirish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytganda Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar tilning boyligini, tarixiy, madaniy va ijtimoiy hayotni aks ettiradi. Ular bir-biridan farq qilgan holda, lekin umumiy maqsadda – til va madaniyatni ifodalashda bir xil vazifani bajaradi. Frazeologizmning nazariy tavsifi tilshunoslikda muhim o'rin tutadi va uning tahlili tilning chuqurroq tushunilishini ta'minlaydi.

References:

1. Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge. – Frazeologizmlar va ularning tarjimasini bilan bog'liq bo'lgan umumiy tushunchalar va misollarni keltiradi.
2. Cowie, A. P. (1998). *Oxford Dictionary of English Idioms*. Oxford University Press. – Ingliz tilidagi frazeologizmlar va idiomalar bo'yicha keng qamrovli manba bo'lib, ularning ma'nolarini va kelib chiqishini o'rganishga yordam beradi.
3. Davletova, D. (2011). *O'zbek tilidagi frazeologizmlar: nazariy va amaliy asoslar*. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti. – O'zbek tilidagi frazeologizmlar, ularning tuzilishi va ishlatilishi haqida batafsil tahlil.
4. Fitzmaurice, S. (2007). *English Idioms: Structure and Meaning*. Cambridge University Press. – Ingliz tilidagi frazeologizmlar va idiomalar strukturasini, semantikasini va ularning boshqa tillar bilan taqqoslanishini o'rganish uchun foydali manba.
5. Kasimov, K. (2000). *O'zbek tilidagi frazeologik birliklar: tuzilishi va funksiyalari*. Toshkent: Fan. – O'zbek tilidagi frazeologizmlarning strukturalari, ularning tillararo farqlari va o'xshashliklari haqida tahlil.
6. Lester, M. S. (2012). *The Semantics of Idioms and Proverbial Phrases in English*. London: Sage Publications. – Ingliz tilidagi idiomalar va maqollarni semantik jihatdan tahlil qilgan asar.
7. Shahobiddinov, A. (2009). *O'zbek tilining frazeologiyasi: umumiy va o'ziga xos xususiyatlar*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti. – O'zbek tilining frazeologiyasi, uning strukturalari va funksiyalari bo'yicha chuqur nazariy tadqiqot.
8. Makkay, H. (1992). *The Oxford English Grammar*. Oxford University Press. – Ingliz tilidagi frazeologik birliklar, ular qanday tuzilganligi va semantik tuzilmasi haqida ma'lumot beradi.
9. Kermani, M. (2010). *Cross-Cultural Analysis of Idioms in English and Persian*. Mouton de Gruyter. – Ingliz va fors tillaridagi idiomalar va frazeologizmlarning madaniy farqlari va

o'xshashliklarini tahlil qiladi.

10. Wilkins, D. (1972). *The Use of Idiomatic Expressions in English*. Oxford University Press.

